

Partizanske pomorske akcije u Dalmaciji od 1941. do 1943. godine

Prof. Mato Kapović

Kapitulacijom Jugoslavije čitava naša obala je došla u ruke okupatora. Istina, jedan dio obale je bio u sastavu NDH, ali su ubrzo talijanske snage preuzele vlast nad čitavom obalom, tvrdeći da je tom području potrebna zaštita i sigurnost, koju su jedino one u mogućnosti da pruže. Neočekivano brza kapitulacija Jugoslavije, omogućila im je da preuzmu trgovačku i ratnu flotu, koja se u tim trenucima zatekla u našim vodama, osim onih brodova, koji su bili potopljeni ili su pobjegli Englezima. Najsvidljiviji primjer tih dana, pružili su Milan Spasić i Sergije Mašera, odbivši da se pokore zahtjevu Vrhovne komande o predaji ratnih brodova. Oni su 17. travnja digli u zrak razarač »Zagreb«, žrtvujući istovremeno i svoje živote. Postojala je mogućnost da ratna mornarica Jugoslavije pokuša probroj kroz Otrantska vrata i priključi se Englezima, međutim na takav korak su se odlučile neke manje jedinice, koje su u tome i uspjele. One će se skupa s Englezima boriti u Sredozemlju. Zarobljene ratne brodove okupator je uvrstio u svoju flotu. Veći dio brodova trgovačke mornarice odvučen je u Italiju, dok je manji dio ostao u našim lukama, vijujući talijansku zastavu, i služeći potrebama talijanske vojske. Jedrenjaci i motorni čamci su ostavljeni vlasnicima, ali se nisu smjeli kretati bez dozvole talijanskih vlasti, a i oni su većinom vršili usluge okupatoru prevozeći ratni materijal i hranu. Na taj način Talijani su čitav plovni park koristili za svoje potrebe, te imali kontrolu čitavog pomorskog saobraćaja. Preuzevši vlast nad Jadranom, oni su oslobodili znatan dio svoje ratne flote, koju su držali u Puli zbog Jugoslavije, i prebacili je na Sredozemlje radi osiguranja svojih veza sa Afrikom. U Dalmaciji je formirana Komanda mornarice sa sjedištem u Splitu, a bila je podijeljena na dva sektora: sjeverni sa centrom u Šibeniku, i južni sa centrom u Tivtu. Za svoje potrebe ova je komanda raspolagala s nekoliko torpilera i eskortnih razarača, više borbenih i torpednih čamaca, te izvjestan broj stražarskih brodova. Razvitkom NOP-a, u Dalmaciji se stvaraju oslobođena područja, koja postaju žarište ustanka i na njih se prebacuju novi borci iz čitave Dalmacije. Za razvitak pomorskih akcija, veliki značaj je imalo stvaranje oslobođenog teritorija u Makarskom primorju. To područje je bilo čvrsto povezano sa Bračom, Hvarom, Visom, Korčulom, Pelješcom i dolinom Neretve. Veze su se održavale morskim putem i predstavljale su važan faktor za razvitak NOP-a u čitavoj Dalmaciji, a posebno Biokova. Centar svih veza, je bio Hvar (Bogomolje). Veza s Visa je dolazila u uvalu Zrača, Brača u uvalu Oskorušno, a Biokova u uvalu Stara na Hvaru. Veza s Mljetom je stizala u uvalu Dingač na Pelješcu, dok je sam Pelješac u početku vezu sa Biokovom održavao preko Sresera, Slivna i Ploče. Veza s Korčule je išla iz uvale Rasoha i dolazila u Lovište, a odatle u Pelinovik na Hvaru. Veze su čuvane u najvećoj tajnosti, a naročito one preko Bogomolja, jer bi u slučaju njihovog otkrivanja nastala teška situacija za cijelo ovo područje, a naročito Biokovo. Uprkos strogoj danonoćnoj kontroli veze su izvrsno funkcionirale, te se redovito prebacuje hrana, oružje, materijal, ranjenici, novi borci, terensko-politički radnici, kuriri itd. Veze su se održavale motornim leutima i barkama na vesla. Međutim, nije bio rijedak slučaj, da su se kuriri u hitnim slučajevima u nedostatku prevoznih sredstava, služili balvanima, daskama, a često puta na kraćim relacijama i plivanjem kao što je bio slučaj između Korčule i Pelješca. Okupator uvidjevši da pored stroge kontrole nije u mogućnosti spriječiti održavanje veza, vrši popis svih plovih objekata, te pojačava kontrolu njihovog kretanja. U tim mjerama, išao je tako daleko, da je sve barke, pa i gondole sakupljao na određenim mjestima, gdje su bile pod kontrolom stražara, a često puta, su se svi plovni objekti morali izvlačiti na kraj. Sve ove mjere nisu iznenadile a ni zbunile naše borce. Oni su uspjeli da na vrijeme sakriju pojedine barke u šumu, ili ih pune kamenja potope u plicake, odakle su ih uzimali za izvršenje akcija, a kasnije ih opet vraćali na skrovišta mjesta. Oslobođeno područje Makarskog primorja, bilo je idealno za vršenje oružanih pomorskih akcija protiv okupatora. Učesnici ovih akcija, su bili naši pomorci, odgojeni na našoj obali, i oni su odlično poznavali svaku uvalu ili greben. Izvrsno poznavanje naše obale, hrabrost koja je urođena našim pomorcima, te mržnja prema vjekovnom neprijatelju, davale su im prednost u borbi sa neprijateljem. Možemo slobodno reći, da su prve pomorske akcije jednim dije-

lom bile uvjetovane nestašicom hrane i oružja, pogotovo što je okupator sistematski pljačkao i uništavao sela, a borcima na okolnim položajima su i oružje i hrana bili potrebni. Prva poznata akcija na moru odigrala se 24. siječnja 1942. godine. Partizani su tih dana razoružali financijsku stražu u Gracu, te vršili blokadu žandarmerijske stanice u istom mjestu. U međuvremenu je pored obale plovio jedrenjak »Merkur«, koji je prisiljen da uplovi u Gradac. Oko 120 tona hrane sa broda prebačeno je borcima, i podijeljeno narodu. Koncem siječnja 1942. godine, zaprijetila je opasnost ilegalnim radnicima u Makarskoj da budu otkriveni te je donesena odluka, da se tokom noći pored talijanskih stražarskih brodova prebace na područje Bačine. Ovaj zadatak je izvršen brodom »Uspomena«. Noću, između 4. i 5., svibnja, borci Južnodalmatinske čete, izvršili su akciju potapljanja glibodera na ušću Neretve odnosno Crne rijeke. Gliboderu br. 4 uništeni su svi uređaji, a zatim je potopljen. Druga grupa je sa leutom odvučla gliboder br. 5 na sredinu rijeke i tu ga potopila. Istovremeno je zarobljen jedan neprijateljski čamac, koji je zbog pojave talijanskog naoružanog broda morao biti potopljen. Istog mjeseca se grupa biokovskih partizana prebacuje barkom na vesla i u zajednici sa Pelješkim partizanima likvidira neprijateljske posade u Dračama i Crkvicama, te time omogućava da se znatan broj »dezertera« iz vojske NDH prebaci na Biokovo.

U drugoj polovini svibnja, plovio je brod »Mira« iz Metkovića za Makarsku. Kad se nalazio jednu milju daleko od Podgore, približio mu se leut, na čijoj su se palubi iznenada pojavili naoružani borci koji su zaustavili jedrenjak, i prisilili ga da uplovi u luku Čaklja. Hrana, koja je zaplijenjena na brodu, prebačena je borcima. Krajem lipnja, Talijani se prevozili trabakulom vagon ulja iz Vele Luke u Split. Korčulanski komunisti su odlučili da brod prilikom vožnje sačekaju i teret zapljene. Brod je kod otočića Projizdra zaustavljen i borci su preuzevši komandu mjesto u Split krenuli u Podgoru. Iznenada je prema njima krenuo talijanski patrolni brod, te su oni počeli voziti natrag. U međuvremenu, su otvarali bačve s uljem, i bacali ih u more. Pošto je talijanski patrolni brod promijenio pravac kretanja, oni su uspjeli da spase veliki dio ulja.

U srpnju je izvršena akcija zarobljavanja putničkog broda »Vis«, koji je plovio na relaciji Trpanj—Gradac—Makarska. Zarobljavanje je izvršeno u trenutku, kada se brod nalazio između Podgore i Živogošća. U Podgori su se dva SKOJ-evca ukrcala na brod, i do Živogošća izvidili situaciju. U Živogošću su se njima pridružila trojica partizana preobučeni u seljačka odijela i pošto su dobili informacije da jedinu prepreku za preuzimanje broda predstavlja žandaraska pratnja, oni su izvršili iznenadni napad i preuzeli brod. Istovremeno, pojavila se na obali sa oružjem u rukama grupa partizana spremna da pomogne drugovima na brodu. Brod je nakon oduzimanja tereta potopljen. Evo što o ovim akcijama piše Velika Župa Omiš: »Poslije napada na motorni jedrenjak »Mira«, u blizini luke Čaklje, jučer su potopili putnički brod »Vis«. To nedvojbeno potvrđuje naše pretpostavke da oni u svojoj drskosti postaju sve aktivniji, pa je hitno potrebno da osiguramo ugroženi pomorski pojas i saobraćaj do luke Gradac«.

Od ostalih akcija još možemo spomenuti uspjeh bračkih partizana, koji su vatrom sa kopna zarobili jedrenjak sa 120 tona ječma, podvig primorske čete kada je nedaleko Murtera zarobljen i uništen talijanski jedrenjak sa oružanom pratnjom, akcija Hvarskih partizana na svjetionik Šćedro, korčulanskih na svjetionik Pločice, desant biokovskih partizana na Hvar i razoružanje žandarmerijske stanice u Bogomolju itd.

Ovi uspjesi su izazvali veliku radost kod naroda i boraca, a o njima je drug Vicko Krstulović pričao drugu Titu prilikom susreta rukovodstva IV operativne zone sa Vrhovnim štabom. Drug Tito se naročito zainteresirao za mogućnost jačanja ovih akcija, te je pozvao k sebi Velimira Škorpika i saslušao njegove prijedloge o mogućnostima formiranja partizanske mornarice, koja bi daleko organiziranje vodila borbu protiv okupatora. (Velimir Škorpik je sa dvojicom drugova pobjegao polovinom prosinca iz Makarske, gdje je bila baza mornarice NDH, na oslobođeni teritorij.) Kao rezultat ovih razgovora slijedila je odluka, da se pri IV operativnoj

zoni formira Sekcija za ratnu mornaricu a za njenog komandanta je postavljen Velimir Škorpik. Prva postaja Ratne mornarice, formirana je u Podgori 28. XII 1942. godine. Štab IV operativne zone u svome pismu PK PKH za Dalmaciju kaže slijedeće: »Zadaci postaje ratne mornarice bi bili uz obavještanja i vršenja akcija kao: vađenje mina (zbog dostavljanja eksploziva za potrebe NOV), postavljanje mina na pomorske rute, napadanje brzim motornim čamcima na neprijateljske brodove i trabakule, ometanje neprijateljske plovidbe, potapljanje neprijateljskih brodova, kao i vršenje ostalih pomorskih akcija.« Postaja ratne mornarice je odmah prešla na organizirane akcije protiv neprijateljskog pomorskog saobraćaja. Na staru godinu 1942., brod »Pionir« je napao talijanski konvoj. Nakon kraće borbe, uspjelo mu je odvojiti motorni jedrenjak »Istok« i prisiliti ga na predaju. Zarobljeni brod je skupa s »Pionirom« krenuo prema Podgori. Talijanska torpiljarka uvidjevši što se događa, krenula je prema njima, da im presječe put, ali oni iznenada okreću prema Hvaru, i pošto su se već prilično približili obali, ratni brod je prekinuo gonjenje. »Istok« je uplovio u jednu luku na Hvaru, gdje je iskrcio 6 vagona hrane. Tog istog dana, zaplijenjena su još 4 jedrenjaka, a sutradan još jedan. Svi brodovi su uplovili u Podgoru, gdje je iskrcan teret, a oni, pošto nije bilo mogućnosti da se sakriju, vraćeni vlasnicima. Jedi-

no je zadržan brod »Evropa«, koji je dobio ime »Partizan«. Skupa s Pionirom, on je preuređen, i naoružan te su vršili akcije između Makarske i Metkovića usprkos stalnog patroliranja neprijateljskih borbenih čamaca. Talijani zbog ugroženosti njihovog pomorskog saobraćaja, a u nemogućnosti da unište naše brodove, vrše iznenadne desante na oslobođeno područje Makarskog primorja, da bi na taj način suzbili aktivnost naše mornarice. Mi smo na tom području imali male snage, koje su zbog toga primjenjivale posebnu taktiku tj., puštali su talijanske brodove da se sasvim približe obali, a tada bi otvarali vatru. Talijani iznenađeni ovakvim dočekom, povlačili bi se na pučinu i u svome bijesu topovskom vatrom uništavali naselja. Često puta bi se svega nekoliko boraca suprostavilo neprijateljskom desantu. Takav slučaj dogodio se u Podgori, kad su braća Paunović dočekala talijanski desant od 200 ljudi. Oni su u momentu pristanjanja torpiljarke uz obalu bacili na vojnike eksploziv i otvorili mitraljesku vatru. Torpiljarka je odmah napustila Podgoru i krenula na pučinu. Nastajala je 1943. godina, godina u kojoj naša mornarica stalno raste i postiže još veće uspjehe, a za njen daljnji razvoj će biti neobično važna kapitulacija Italije.

(Materijal korišten iz arhiva Dubrovačkog muzeja, Odjel socijalističke revolucije).

Herojski podvig partizanskog leuta

Nakon napornog noćnog putovanja, posada partizanskog leuta odmarala se u malenoj uvali Rasča na Pelješcu. Oni su stalno održavali vezu Korčula—Pelješac—Hvar. Osvaŋno je 14. čujak 1943. godine, i dok su borci bili zabavljeni čišćenjem oružja, Dragomir Bilčić i Vicko Milat vodili su razgovor kako će i na koji način sprovesti u djelo direktivu o napadu na neprijateljske konvoje. Donesena je odluka da se odmah prede na akcije čim se za to ukaže prilika. Zbog toga je leut morao biti spreman da svakog trenutka isplovi. Na sredini broda, postavljene su vreće sa pijeskom kao zaštita puškomitraljescu, a na krmu su postavljene ribarske mreže, koje su istovremeno služile za kamuflažu a i kao zaklon. I dok je posada bila u iščekivanju, izvidnica je javila da se približava konvoj koji je sastavljen od 8 neprijateljskih brodova. Do Neretljanskog kanala konvoj je bio praćen od ratnog broda »Sara«, ali se onda on povratio vjerujući da je najopasniji dio puta pređen i prepuštajući brigu oko konvoja čelnom brodu. Na leutu je odmah data uzbuna, i posada je zauzela svoja mjesta. Konvoj se sve više približavao rtu Lovište a prvi brod koji je bio i najbrži često je smanjivao brzinu, da bi sačekao ostale. Tog trenutka stupa u akciju partizanski leut. On se brzo približava čelnom brodu, jer je bila namjera da se on osvoji, i krene prema Hvaru, tj. do uvale Kozja, a da se onda s oružjem prisile i ostali brodovi da promjene pravac i krenu prema Hvaru. Međutim, kad se uvidjelo, da je prvi brod dobro naoružan i to daleko jače nego leut, mjenja se odluka, i vrši napad na dva posljednja broda. I dok se leut sve više približava pretposljednem brodu, njegova posada uopće ne vjeruje da bi ovaj mali ribarski brodić mogao izvršiti napad. Približivši se na kratko ra-

stojanje, leut otvara vatru i traži od posade da se brod preda. Posada u paničnom strahu bježi pod palubu, leut pristaje uz brod i na njega uskaču borci. Preuzevši komandu, brod se usmjerava prema Hvaru. Na brod su se ukrcali Bilčić Dragomir, Bilčić Tonko i Popović Tonko, dok Vice Milat, Petar Bilčić i Tonko Jurasović zarobljavaju posljednji brod. Na njemu ostaje Jurasović Tonko, i prisiljava posadu da krene prema Hvaru. Čelni brod vidiči što se događa na začelju, odmah okreće prema leutu, otvarajući vatru iz mitraljeza i bacača. Vicko milat na puškomitraljezu, i Petar Bilčić na kormilu, nastoje pod svaku cijenu da zaustave neprijateljski brod, bar toliko, dok zapljenjeni brodovi ne stignu do Hvara. Borba postaje sve žešća, te iako partizani sa leuta pokazuju veliku hrabrost premoć neprijateljskog željeznog broda je bila ogromna. Njegova brzina dolazi naročito do izražaja, te on sve više smanjuje rastojanje između sebe i leuta. Vicko Milat i Petar Bilčić su u toj borbi ranjeni, a leut je čitav izrešetan. Prvi zarobljeni brod koristeći se i jedrom već je stigao do obale dok je drugi prilično zaostao. Vicko Milat uvidjevši da će u takvoj situaciji Jurasović Tonko biti zarobljen, pušta privremeno borbu, i u brzom vožnji prolazi pored zarobljenog broda, što Jurasović koristi i skače u leut. Ovaj manevar je još više smanjio rastojanje između talijanskog ratnog broda i leuta. Prvi zarobljeni brod je već pristao uz obalu, te su partizani zauzeli zaklon i otvorili vatru na neprijatelja. Trka između leuta i čelnog broda se nastavila, i rastojanje je iznosilo svega oko 50 metara. Kada je izgledalo da je sudbina leuta zapečaćena, sa susjednog brda započela je pucnjava. Naime ovoj borbi su kao posmatrači prisustvovali i terenski radnici iz Selca, koji su svojom jedinom puškom pokušali da pomognu drugovima. Neprijateljski brod je bio iznenađen vatrom sa nekoliko strana, te vjerujući da se na obali nalaze jače partizanske snage, koje bi mogle stupiti u akciju, a bojeći se da neki drugi leut ne napadne preostale brodove, on prestaje sa potjerom, i kreće natrag. Čim je leut pristao uz obalu, drugovi Vicko Milat, koji je bio ranjen u nogu, i Petar Bilčić, koji je ranjen u rame, upućeni su u Bogomolju, a zatim u Gdinj. Zarobljeni brod je imao posadu od pet ljudi, koja je prebačena na Biokovo, a kasnije zamijenjena za drugove koji su se nalazili u splitskom zatvoru. Materijal sa broda je iskrcan, a brod izveden na pučinu i zapaljen. U jeku požara pritekla mu je u pomoć »Šitnica« (ratni brod), koji je ugasio požar, a zatim ga odvuкао u Korčulu. Talijanska komanda je brzo reagirala te su već istog dana ratni brodovi pretražili svaku uvalu na Hvaru, a za vrijeme mirnog mora, i sve plicake sumnjajući da nije negdje tu leut sakriven. Čitav trud neprijatelja, bio je uzaludan, jer je leut uz pomoć 40 ljudi iz mjesta Gdinj na rukama prenesen nekoliko stotina metara daleko od obale u Srhoj Dolac gdje je u šumi dobro sakriven. Nakon nekoliko dana, prestale su talijanske potjere, te je brod opet porinut u more, i nastavlja održavanje veze Korčula—Pelješac—Hvar.

Partizanski leut u akciji prebacivanja boraca

Pošto se približavao Prvi maj, posada leuta je odlučila da ga što svečanije proslavi. Oni su napravili drvenu splav, i na njoj zapalili vatru, i to otegili u kanal između Pelješca i Hvara. I dok su po okolnim brdima plamtjele vatre, u znak proslave 1. maja. na ovaj način su se toj proslavi pridružili i naši pomorci. Talijanska artiljerija je otvorila žestoku vatru i uspjela splav razbiti. Prvog maja, leut se nalazio u uvali Kozja, izvjesivši u znak svečanosti crvenu zastavu. Iznenada se začula pucnjava s mora, te su ih seljaci upozorili, da kreće kaznena ekspedicija. Leut se odmah prebacuje u uvalu Sureka s namjerom da obavijesti susjedna sela o nailasku ekspedicije. Međutim, odmah poslije njih, pojavljuju se u uvali dva talijanska ratna broda, i dok jedan čuva stražu na ulazu u uvalu, dotle se drugi polagano približava leutu. U ovakvoj situaciji, posada uskače u brod, diže oružje, i uzimajući zaklon pušta neprijateljski brod na još kraće rastojanje. Kada se talijanski ratni brod približio na stotinjak metara, partizani otvaraju vatru. Talijani odgovaraju vatrom, i povlače se iz uvale. Uvidjevši, da se leut neće moći spasiti, posada skače u brod i probivši mu dno, usmjerava ga prema neprijateljskom brodu. Talijanski brodovi videći da im se leut približava, otvaraju na njega strahovitu vatru,

i povlače se prema sredini kanala. Ubrzo je voda uspjela ugasiti motor leuta, te ga je vjetar počeo nositi ka obali. Talijanski brodovi mu se sada pokušavaju približiti, ali ih u tome ometaju naši borci koji uz pomoć terenskih radnika pucaju prema neprijatelju. Oko 13 sati doplovilo je još pet talijanskih brodova punih vojske, te talijani počinju paliti kuće. Tek sada talijanski brod približava se leutu, i odlučuje ga odvesti u Hvar, kao ratni trofej. Daju naređenje brodu »Lahor«, da ga dote gli u Hvar. Na »Lahoru« se nalazio Pavičić Ante Toni, koji je donio odluku, da prilikom vožnje leut potopi i time pokvari plan neprijatelja. Pošto je u leutu već bilo vode, a more valovito, on je brod tako privezao da je leut postepeno sve više tonuo, i konačno između Gdinja i Zastrazišća potonuo. Na tom mjestu oko stotinu metara od obale, leut se nalazi i danas. Smatram da bi u ovoj jubilarnoj godini zajedničkom akcijom svih zainteresiranih faktora trebalo poduzeti mjere za njegovo podizanje jer tako vrijednom ratnom trofeju je mjesto među ostalim trofejima naše NOB-e.

(Materijal korišten iz arhiva Dubrovačkog muzeja, Odjela Socijalističke revolucije).